

انتخابات آزاد شد؛ اما نمایندگان کاری نکردند

۱۲ اسفند ۱۳۹۹ ساعت ۲۱:۳۰

حال علیرغم سکون و عدم تحرک مجلس در این دوره، شاهد دو اتفاق بزرگ در مجلس پانزدهم و شانزدهم هستیم. اولین رویداد سیاسی مهم لغو قرارداد گس - گلشائیان است که در مجلس پانزدهم با مخالفت نمایندگان رد شد و دومین رویداد مهم، تصویب ملی شدن صنعت نفت در مجلس شانزدهم است.

پیشینه تاریخی **مجلس** به عنوان مهمترین نهاد قانونگذاری در ایران به دوره انقلاب مشروطه و حوادث بعد از آن بازمی‌گردد. از زمان تشکیل اولین مجلس تا مجالس بعدی در دوره پهلوی اول و دوم، قدرت قانونگذاری با فراز و نشیب‌های فراوانی روبرو بود. چنانچه در برخی از برهه‌ها شاهد آزادی بالنسبه مجالس هستیم و در برهه‌هایی قدرت کامل شاه بر مجالس مستولی است. دهه ۲۰ را می‌توان از جمله دوره‌هایی دانست که کارکرد آن به چند دلیل متفاوت از مجالس دوره‌های پیش بود. اول آنکه در ابتدای این دهه حکومت رضاشاه سقوط کرد و از این رو مجلس و بسیاری از نهادهای دیگر فرصت فعالیت سیاسی به معنای واقعی را پیدا کردند، از سویی به دلیل کارکرد خاص و متفاوت مجلس در این دوره شاهد اتفاقات بزرگی همچون ملی شدن صنعت نفت هستیم.

مجلس و ماهیت آن در ایران

اولین مجلس ایران بعد از انقلاب مشروطه با عنوان مجلس شورای ملی شکل گرفت و تا پایان حکومت قاجار حدود شش دوره تشکیل شد. در این دوره، مجلس به نهادی چالش‌برانگیز میان مشروطه‌خواهان و سلطنت‌طلبان تبدیل شده بود. از این رو بارها کشمکش‌هایی بر سر میزان اختیارات مجلس میان طرفین به وجود آمد. با شکل‌گیری حکومت رضاشاه، مجلس تقریباً قدرت خود را به طور کامل از دست داد و ارتقا موقعیت افراد در سازمان طویل بوروکراسی و یا سایر نهادها، منوط به میزان تبعیت و وفاداری افراد از مرکز قدرت یا سلسله مراتب بالاتر قدرت منوط شد. به عبارتی، مجلس نهادی کاملاً تشریفاتی بود که دستورات و اوامر حکومت را به صورت قانون تصویب می‌نمود. چنانچه «از دوره هفتم تا پایان دوره رضاشاه مجلس یکسره از وکلای مطیع و هوادار سردار سپه انباشته شد»^۱ و ترکیب و نتیجه انتخابات نیز با سلیقه شخص شاه تعیین می‌گردید. از این رو مجلس به عنوان نهاد مهم تصمیم‌گیری و تحقق اراده مردمی، به نهادی ضعیف تبدیل گشته و بسیاری از احزاب و منتقدان سیاسی، فرصت راه یابی به مجلس و سایر نهادهای دموکراتیک را از دست دادند.

با سقوط حکومت رضاشاه، مجلس به دلیل ضعف قدرت سیاسی شاه جدید، توانست اختیار عمل در عرصه قانونگذاری و تصمیم‌گیری را به دست گرفته و دست به اقدامات متعددی بزند. با این حال بسیاری معتقدند که مجالس این دهه به استثنای ملی شدن نفت، تحرک و جنبش خاصی در زمینه قانونگذاری نداشت و حتی علیرغم آزادی انتخابات، اراده مردمی در تعیین

نمایندگان چندان کارساز نبود. بحث تقلبات انتخاباتی نیز بسیار فراگیر بود و مردم معتقد بودند که نمایندگان با تقلب و یا دخالت متفقین انتخاب می‌شوند. نمود این وضعیت را می‌توان در بخشی از اعتراض دکتر مصدق پیرامون مجلس چهاردهم مشاهده نمود. در بخشی از این نطق آمده است: «مگر من در مجلس چهاردهم نماینده اول تهران نبودم ... [اما] وضعیت مجلس اجازه نداد حتی کوچکترین سخنی در این باب (مضرات قرارداد جدید نفت ۱۳۱۲/۱۹۳۳) بگویم. چون که وکلای آن دوره غیر از چند نفری همه روی تمایل سیاست خارجی وارد مجلس شده بودند و حاضر نمی‌شدند کسی راجع به این قرارداد حرفی بزند ... اکثریت قریب به اتفاق نمایندگان مجلس چهاردهم با تصویب شرکت نفت انتخاب و وارد مجلس شده‌اند.» ۲

اقداماتی که در مجالس صورت گرفت

با این حال علیرغم سکون و عدم تحرک مجلس در این دوره، شاهد دو اتفاق بزرگ در مجلس پانزدهم و شانزدهم هستیم. اولین رویداد سیاسی مهم لغو **قرارداد گس-گلشائیان** است که در مجلس پانزدهم با مخالفت نمایندگان رد شد و دومین رویداد مهم، تصویب ملی شدن **صنعت نفت** در مجلس شانزدهم است. قرارداد گس-گلشائیان در ژوئیه ۱۹۵۰ میان گس و وزیرداری ایران گلشائیان به امضا رسید که مطابق با آن حق امتیاز ایران از هر تن نفت از ۴ شلینگ به شش شلینگ افزایش می‌یافت. همچنین مطابق با قرارداد مقرر شده بود شرکت نفت ۲۳ میلیون پوند برای اعتباراتی که در همین احوال اضافه شده بود پرداخت نماید. ولی این اخبار به خارج درز کرد و از طرف مردم و مجلس با مخالفت روبرو شد. مصدق و حزب توده رهبری مخالفین را به عهده گرفت و تا پایان دوره مجلس در ۷ اوت به این قرارداد رأی داده نشد. ۳

بعد از رد این قرارداد، مقدمات انتخابات مجلس شانزدهم آغاز شد. انتخابات دوره شانزدهم در سال ۱۳۲۸ انجام شد. این انتخابات به ادعای مصدق با تغلبات وسیعی همراه بود و از این رو اعتراضات و تحصن مصدق و برخی از سران جبهه ملی به کاخ سلطنتی را به دنبال داشت. بر این اساس «روز ۲۳ مهرماه مصدق و ۱۹ نفر بقیه که برخی از آنها کاندیدای نمایندگی و برخی مدیران جراید بوده‌اند ضمن تحصن در دربار شاهنشاهی مبادرت به اعتصاب غذا می‌نمایند. از این رو محمدرضاشاه دستوراتی به دولت برای تامین آزادی انتخابات صادر می‌کنند و روز ۲۶ مهر ماه متحصنین پس از ۴ روز به تحصن خود خاتمه می‌دهند، انتخابات دوره ۱۶ هم برگزار می‌شود و بسیاری از کاندیداهای سرشناس جبهه ملی به مجلس راه می‌یابند.» ۴

راهیابی سران جبهه ملی به مجلس شانزدهم باعث شد تا مجلس به کانونی از آرا و عقاید سیاسی مخالفان و موافقان ملی شدن نفت تبدیل شود. این دوره همچنین با درگیری و کشمکش‌های فراوانی بر سر موضوع نفت همراه بود. زیرا بعد از طرح ملی شدن نفت در مجلس، عده‌ای از نمایندگان و از جمله شخص رزم‌آرا به مخالفت با آن پرداخته و همین موضوع ترور او توسط فداییان اسلام را به دنبال داشت. بر این اساس «در سوم مارس رزم‌آراء در برابر مجلس اظهار کرد که ملی کردن نفت غیر عملی و غیرقانونی است این اظهارات با سر و صدای زیادی روبرو شد در ارتش نیز حرکت مخالفی برضد او آغاز گردید سران حزب توده به کمک افسران ارتشی از زندان فراری داده شدند و فدائیان اسلام اعلام کردند که رزم‌آراء آدم لامذهب و دیوانه‌ای است.» ۵ بعد از ترور رزم‌آرا و پیدا شدن شرایط مناسب جهت ملی شدن نفت، لایحه آن در روز ۲۹ اسفند ۱۳۲۹ به نام سعادت ملت ایران و به منظور کمک به تأمین صلح جهانی تصویب شد. به این ترتیب آخرین مجلس دهه بیستم با ملی شدن نفت به پایان رسید.

مجلس در دهه بیست با ویژگی‌ها و شرایط خاص و متفاوتی نسبت به مجالس دوره‌های پیشین همراه بود. آزادی عمل و نبود قدرت مستبد به مانند دوره رضاشاه، از ویژگی‌های متمایز و خاص این دوره است. گرچه این دوره نیز با تقلبات و دخالت‌های برخی از نهادهای داخلی و خارجی همراه بود، با این حال انتخابات مجالس این دوره را می‌توان از آزادترین دوره‌های مجالس ایران از زمان تشکیل اولین مجلس دانست. این ویژگی، فرصت مناسبی جهت قانونگذاری و برخی از اقدامات سیاسی خاص را فراهم آورد. با این حال نمایندگان به دلایل متعدد نتوانستند از این فرصت استفاده لازم را ببرند و به استثنای ملی شدن نفت، اقدام خاص و مؤثری در این دوره صورت نگرفت.

فهرست منابع

۱. علیرضا ملایی توانی، مجلس شورای ملی و تحکیم دیکتاتوری رضاشاه، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱، ص ۲۱۶.
۲. جلال متینی، نگاهی به کارنامه دکتر مصدق، لندن، انتشارات کتاب، ۱۳۸۴، چاپ دوم، ص ۱۴۲.
۳. گرمیت روزولت، کودتا در کودتا، ترجمه دکتر علی اسلامی، بی‌تا، ص ۸۳.
۴. عرفان فانعی‌راد، در دامگه حادثه، بررسی علل و عوامل فروپاشی حکومت شاهنشاهی، گفت و گویی با پرویز ثابتی مدیر امنیت داخلی ساواک، ناشر شرکت کتاب، ۱۳۹۰، ص ۳۶.
۵. روزولت، همان، صص ۸۹-۹۰.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۴۸۲۴۲/انتخابات-آزاد-نمایندگان-اما-آزاد-انتخابات/۴۸۲۴۲>